

Vrednosne orijentacije i preferencije životnih stilova adolescenata

UROŠ MLADENVIĆ
JASNA KNEBL

Filozofski fakultet, Novi Sad

Uzorku od 463 adolescenata oba pola, starosti 17-18 godina iz Novog Sada sredinom 1998. ponudeno je devet vrednosnih orijentacija (orijentacija ka privatnoj – društvenoj svojini, otvorenost – zatvorenost prema svetu, religioznost – nereligioznost, egalitarizam – neegalitarizam, ravnopravnost – neravnopravnost polova, autoritarnost – neautoritarnost, konformizam – nekonformizam, opšti aktivizam – pasivizam i društveni aktivizam – pasivizam) i deset životnih stilova (utilitarni, saznajni, religijsko-tradicionalni, orijentacija na moć, egoistička orijentacija, altruistička orijentacija, porodično-sentimentalni životni stil, prometejski aktivizam, orijentacija na popularnost i hedonistički stil života). Strategija istraživanja i instrumenti istovetni su onima u radu Kuzmanovića i Popadića (1995). Ciljevi istraživanja su utvrđivanje smjera i intenziteta prihvaćenosti vrednosnih orijentacija, njihove latentne strukture, popularnosti životnih stilova i njihove latentne strukture, kao i komparacija sa rezultatima Kuzmanovića i Popadića. Rezultati pokazuju da nije došlo do bitnih promena u vrednosnom određenju mladih, niti u preferiranju pojedinih stilova života u odnosu na 1994. godinu. Dalju tendenciju kolebanja pokazuje jedino religioznost.

Ključne reči: vrednosne orijentacije, životni stilovi, adolescenti.

Pojmovima vrednosti i vrednosnih orijentacija pristupa se u psihologiji sa veoma različitih stanovišta. Definicija vrednosti ima mnogi i vrlo su raznolike. Bez obzira na aspekt posmatranja ono što suštinski određuje same pojmove ima veliki broj zajedničkih elemenata. U osnovi stvarnu razliku predstavlja jedino aspekt sa kojeg se vrednosti i vrednosne orijentacije izučavaju, odnosno u istraživanje se

polazi najčešće u skladu sa operacionalom definicijom kakvu nalažu primenjene skale te verovatno otuda i šarolikost u definisanju.

U literaturi, mnogo pominjano određenje vrednosti dao je Rokič (Rokeach, 1973): "Vrednost je trajno verovanje da je specifičan način ponašanja ili življenja društveno ili lično poželjniji u odnosu na suprotni ili obrnuti način ponašanja ili življenja". Rokič ističe i različite elemente vrednosti koje smatra standardima ponašanja, izvorima motivacije i sl. Za ovog autora vrednosti imaju centralno mesto u strukturi ličnosti. Slično mišljenje deli i Olport ističući da nije moguće utvrditi suštinu čoveka bez poznavanja njegovog vrednosnog sistema. Pantić (Pantić, 1990), jedan od najvećih istraživača vrednosti kod nas, određuje ih kao "relativno stabilne, opšte i hijerarhijski organizovane karakteristike pojedinca i grupe formirane međusobnim delovanjem istorijskih, aktuelno-socijalnih i individualnih činilaca, koje zbog tako pripisane poželjnosti usmeravaju ponašanje svojih nosilaca ka određenim ciljevima". Kuzmanović (Kuzmanović, 1995), razmatajući različita određenja pojma vrednosti, zaključuje da se vrednosti, kada se sagledaju svi bitni elementi različitih određenja, mogu okarakterisati kao "shvatanja (uverenja) o lično ili društveno poželjnim opštim načinima ponašanja, vrstama aktivnosti i relativno trajnim stanjima u prirodi, društvu i pojedincu". Kuzmanović čini pokušaj razgraničavanja vrednosti i vrednosnih orijentacija na sledeći način: mada se ova dva pojma mogu koristiti (i koriste se) kao sinonimi, razlika se može sagledati u tome što su vrednosne orijentacije "široki, manje artikulisani sistemi uverenja", a vrednosti "više artikulisane, određenije koncepcije o poželjnom".

Ovakvo određenje odgovara potrebama i ciljevima rada koji će ovde biti izložen, te ćemo ga i prihvatiti bez ulaženja u teorijske dileme definisanja i klasifikovanja vrednosti i vrednosnih orijentacija. Drugi, možda važniji, razlog zbog kojeg usvajamo Kuzmanovićevo gledište, sadržan je u činjenici da je velik deo ovog rada posvećen komparaciji rezultata sa rezultatima pomenutog autora u vezi istraživanja promena vrednosnih orijentacija mladih.

Kada je u pitanju pojam životnog stila, u literaturi može se zapaziti velika konfuzija. Mnogi autori, više ili manje, poistovećuju ove pojmove sa pojmovima vrednosti, vrednosnih orijentacija, stavova i sl. dok preciznih definicija praktično i nema. Kao i u slučaju vrednosnih orijentacija nećemo ulaziti u teorijske dileme i probleme pojmovnog određenja, već ćemo se zadržati na operacionalnim definicijama koje nalaže primenjeni instrument. Ipak, u cilju izbegavanja konfuzije, navešćemo distinkciju pojmova vrednosne orijentacije i životnog stila koju predlaže Kuzmanović (u: Havelka i saradnici, 1990, st. 238) i prema kojoj se vrednosna orijentacija, u ovom kontekstu, može posmatrati kao opšti cilj, a životni stil kao način ostvarivanja takvog cilja.

Istraživanje, čiji će rezultati biti predstavljeni u ovom radu, sastavni su deo šireg istraživačkog projekta pod nazivom "Društvo u tranziciji i ličnost adolescenata".

Referentna istraživanja vrednosnih orijentacija i životnih stilova adolescenata

Empirijska istraživanja vrednosti i vrednosnih orijentacija rađena su kod nas najvećim delom na učeničkoj i studentskoj populaciji. Ovom prilikom nećemo se baviti prikazom mnogobrojnih istraživanja, niti njihovom sistematizacijom, već ćemo navesti rezultate samo onih istraživanja koja su direktno referentna za ovaj rad. Rezultate još nekih istraživačkih radova pomenućemo samo u meri koja odgovara predmetu i ciljevima našeg istraživanja. Ovakvu strategiju usvajamo kako u cilju izbegavanja konfuzije usled različite terminologije koju koriste autori (upotreba pojmova vrednost – vrednosna orijentacija – životni stil – stav), tako i zbog obimnosti empirijskog dela istraživanja.

Jedno od najobimnijih istraživanja vrednosnih orijentacija obavio je Pantić (Pantić, 1981 i 1990) u periodu od 1979 do 1988. godine (U daljem tekstu, pri opisivanju rezultata istraživanja koristićemo godine u kojima su ona obavljena, dakle 1979. i 1988. godinu). Namera autora bila je, između ostalog, da registruje i promene unutar ispitivanih vrednosnih orijentacija. Sa takvim ciljem Pantić je 1988. godine replicirao istraživanje iz 1979. godine. Prvo istraživanje (1979) imalo je za cilj da registruje intenzitet i raširenost ispitivanih vrednosnih orijentacija, a ponovljeno istraživanje bilo je prevashodno namenjeno traganju za promenama u okviru vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji. Prvo istraživanje obavljeno je na uzorku od 1800 ispitanika, različitog pola i starosti od 16 do 27 godina. Drugo istraživanje izvršeno je na uzorku od 1083 ispitanika, uzrasta od 15 do 27 godina, u istim regionima iz Srbije bez pokrajina. Ovim istraživanjem bio je obuhvaćen veliki broj vrednosnih orijentacija ali nećemo se zadržavati na njihovom nabrajanju, već samo navesti deo dobijenih rezultata koji mogu biti relevantni za ovaj rad.

Rezultati analiza Pantića, na osnovu podataka dobijenih 1979. godine govore o vrednosnoj nehomogenosti mladih i socijalnom položaju kao glavnom determinatoru prihvaćenosti vrednosnih orijentacija mladih. Rezultati dobijeni 1988. godine nisu ukazivali na bitne promene vrednosnih orijentacija mladih (što autor nije ni očekivao), ali su ukazivali na pomeranja unutar njih. Rezultati analiza iz 1988. godine, u odnosu na 1979. godinu pokazali su da je došlo do smanjenja raširenosti jednih i povećanja raširenosti drugih vrednosnih orijentacija: znatan pad broja mladih koji su samoupravno orijentisani (sa 62% na 37%), egalitarnistički orijentisanih mladih bilo je 21%, dok je prethodno istraživanje beležilo 35%, mada je prihvaćenost oba pola ove dimenzije bila podjednaka, religioznost je povećana za 10%, ali je prednost još uvek imala nereligioznost, kao i društvena u odnosu na privatnu svojinu, otvorenost prema svetu nije pokazivala promenu, odnosno bila je oko 70% mladih koji su otvoreni prema svetu. Zanimljiv je i podatak da čak 75% mladih u istraživanju 1988. godine govori o povećanoj anomičnosti (konfuzija društvenih ciljeva, beznade, dezorijentacija i sl.), dok je takvih 1979. godine bilo svega 24%.

Generalno gledano, a vezano za oba Pantićeva istraživanja. (prema: Kuzmanović, 1995) može se govoriti o padu prihvaćenosti vrednosnih orijentacija koje se odnose na aktivnost mladih, kao i o padu prihvaćenosti vrednosti iz oblasti, tada još dominirajuće, prosocijalističke društvene ideologije.

Istraživanja na koja se ovaj rad direktno oslanja obavio je 1988. i 1994. godine Kuzmanović (u: Havelka i saradnici, 1990 i Kuzmanović, 1995). Kao i u prethodnom slučaju pri pominjanju istraživanja koristićemo godine kada su izvedena. Rad ovog autora, kao i naše istraživanje, ispituje 9 vrednosnih orijentacija. Kao i u našem istraživanju primenjen je isti instrument za utvrđivanje vrednosnih orijentacija, uz napomenu da se radi o instrumentu koji je priredio Kuzmanović (delimično doradom postojećih, uglavnom Pantićevih skala, a delimično formulisanjem novih tvrdnji) i u toj formi prvi put primenio u istraživanju sprovedenom 1988. godine. Ispitivao je sledeće vrednosne orijentacije: orijentacija na društveno-pravno vlasništvo, zatvorenost-otvorenost prema svetu, religioznost-nereligioznost, egalitarizam-neegalitarizam, konformistička-nekonformistička orijentacija, autoritarnost-neautoritarnost, neravnopravnost-ravnopravnost polova, opšti pasivizam-aktivizam, društveni pasivizam-aktivizam.

Rezultati istraživanja iz 1988. godine, izvedenog na uzorku od preko 2600 učenika VIII razreda osnovnih škola, oba pola, iz više regiona Srbije bez pokrajina pokazali su da su tada postojale sledeće tendencije: učenici završnih razreda osnovnih škola većinom daju prednost društvenoj svojini, zatvorenost i otvorenost prema svetu podjednako su prihvaćeni, nereligiozna orijentacija dominira nad religioznom, egalitarizam i neegalitarizam su podjednako prihvaćeni, postoji sklonost konformizmu i autoritarnosti, stav prema ravnopravnosti polova je globalno pozitivan, opšti aktivizam je prisutniji od pasivizma, a društveni aktivizam takođe prisutniji od pasivizma. Faktorska analiza pokazala je da postoje tri bazičnije dimenzije unutar skupa ispitivanih varijabli vrednosnih orijentacija. prvi faktor, na jednom polu opisuju zalaganje za ravnopravnost polova i otvorenost prema svetu, a na suprotnom autoritarnost i konformizam. Visok skor na drugom faktoru opisuju opšti i društveni aktivizam koje ne prati konformizam, dok treći faktor opisuju pozitivan odnos prema društvenoj svojini, egalitarizam i nereligioznost.

Istraživanje obavljeno 1994. većim je delom replikacija prethodno opisanog istraživanja. Uzorak su činili učenici oba pola VIII razreda osnovnih škola (N=341) i učenici oba pola završnih razreda srednjih škola (351) iz istih regiona Srbije bez pokrajina. Ovakvom strategijom obezbeđena je mogućnost uočavanja promena u prihvaćenosti vrednosnih orijentacija i sa uzrasnog i sa generacijskog aspekta. Ovdje ćemo se ograničiti na rezultate ispitanika srednjih škola koji su relevantni za naše analize.

Poredeći podatke iz 1988. i 1994. godine Kuzmanović zaključuje da je došlo do značajnih promena u stepenu, pa i smeru, prihvaćenosti pojedinih vrednosnih orijentacija: 1994. godine dominiralo je zalaganje za privatnu svojinu, neegalitarizam je blago dominirao u odnosu na egalitarizam, društveni pasivizam zastupljeniji je od aktivizma, religioznost je dominantna nad nereligioznošću, a pad

vrednosti rezultata zabeležen je i u okviru autoritarnosti i konformizma. Prihvaćenost ostalih vrednosnih orijentacija (ravnopravnost – neravnopravnost polova, otvorenost – zatvorenost prema svetu i opšti aktivizam – pasivizam) nije pokazala bitne promene.

Faktorizacija rezultata na rezultatima grupe učenika srednjih škola (1994) pokazala je postojanje tri latentne vrednosne dimenzije: prva je bipolarna i na jednom polu je opisuju konformizam, autoritarnost i religioznost, a na suprotnom otvorenost prema svetu i ravnopravnost polova. Drugu opisuju zalaganje za društvenu svojinu i egalitarizam kojima se, u manjoj meri, pridružuju i autoritarnost i konformizam. Treću izolovanu latentnu vrednosnu dimenziju opisuju opšti i društveni aktivizam koje prati pozitivan odnos prema ravnopravnosti polova i relativno visoka negativna veza sa konformizmom.

Za rad koji će ovde biti saopšten bitno je pomenuti i jedan od zaključaka Kuzmanovića, koji se tiče razlika u strukturi vrednosnih orijentacija: ona je veoma slična za istu generaciju (odnosno za rezultate učenika osnovnih škola 1988. i srednjoškolce 1994. godine) dok se struktura vrednosnih orijentacija nove generacije (učenici VIII razreda 1994. godine, koji su iste generacije sa srednjoškolcima u našem istraživanju 1998. godine) razlikuje od opisanih. Faktorizacija rezultata učenika osnovnih škola 1994. godine pokazala je (postojane dva interpretabilna latentna faktora vrednosnih orijentacija dobijeno je ukupno 4 faktora od kojih su dva, po mišljenju autora, artefakti jer ih opisuje samo po jedna vrednosna orijentacija. Prvi od njih definiše religioznost, uz nisku negativnu vezu sa otvorenošću prema svetu, a drugi društveni aktivizam uz nisku i pozitivnu vezu sa opštim aktivizmom i prihvatanjem društvene svojine). Prvi interpretabilni faktor je bipolaran i na jednom polu ga opisuju opšti aktivizam i pozitivan stav prema ravnopravnosti polova, a na suprotnom konformizam, autoritarnost i zalaganje za društvenu svojinu. Autor smatra da ovaj faktor opisuje neke elemente demokratske, odnosno nedemokratske svesti. Drugi interpretabilni faktor definiše egalitarizam, otvorenost prema svetu i u znatno manjoj meri zalaganje za društvenu svojinu. Kuzmanović zaključuje da strukturu vrednosnih orijentacija nove generacije karakteriše "... prilično drugačija, nedovoljno konzistentna, nedovršena, a čini se i nestabilna struktura vrednosnih orijentacija".

Životni stilovi, imajući u vidu već pomenute nejasnoće, takođe su ispitivali brojni autori. Kao i u slučaju vrednosnih orijentacija nećemo se baviti detaljima istraživačkih rezultata već samo navesti osnovne podatke istraživanja koji mogu poslužiti uvidu u ranije stanje u pogledu preferencija životnih stilova i shodno tome, komparaciji. U tom smislu, kao neposredno referentno istraživanje preferencija životnih stilova, ukratko ćemo opisati istraživanja Popadića obavljenih 1988. i 1994. godine. Uzorak, kao i način istraživanja identični su već opisanom istraživanju Kuzmanovića. preciznije rečeno, oba istraživačka rada deo su velikog istraživačkog projekta koji se bavio različitim aspektima promena u društvu i promena unutar strukture ličnosti mladih.

U istraživanju Popadića 1988. godine (prema Havelka i saradnici, 1990) učenicima VIII razreda osnovnih škola je ponuđeno deset životnih stilova. Rezultati

su pokazali da osam od deset životnih stilova većina učenika ocenjuje kao poželjne, odnosno pozitivno preferira. Rangovi prihvaćenosti životnih stilova pokazali su sledeći poredak preferencija, od najprivlačnijeg do najmanje privlačnog: najveći broj učenika smatra da je porodično-sentimentalni stil života najprivlačniji, a potom slede altruistički, saznajni i utilitarni (za njih se opredeljuje više od 50% učenika, a ispod 10% manifestuje odbacivanje), takođe prihvaćeni, ali sa manjim intenzitetom su orijentacija na popularnost, prometejski aktivizam, egoistički i hedonistički životni stil. Život u skladu sa religijom i njenim pravilima, kao i orijentacija života na sticanje moći nisu privlačni mladima (religiju odbacuje 52,4% mladih a prihvata 14,4% dok prema orijentaciji na moć averziju ispoljava 54,8% učenika, a prihvata je 19,2%). Izrazita prihvaćenost više životnih stilova istovremeno, prema autoru, verovatno je proistekla iz činjenice da su formulacije opisa životnih stilova takve da se oni međusobno ne isključuju.

Istraživanje obavljeno 1994. godine (Popadić, 1995) pokazalo je porast popularnosti religijsko-tradicionalnog životnog stila u odnosu na prethodni period, ali ne toliko da bi došlo do upadljive promene rangova. Altruistička i prometejska orijentacija, odnosno prosocjalno orijentisani životni stilovi, izgubili su na popularnosti, ali i dalje su visoko vrednovani. Autor primećuje, poredeći podatke iz 1988. i 1994. godine, da generacija srednjoškolaca 1994. godine manje nego ranije pokazuje pozitivnu preferencu prema saznajnom, altruističkom, porodičnom, prometejskom i na popularnost orijentisanom stilu života, a više nego ranije pokazuje prihvatanje religijskog, egoističkog i hedonističkog životnog stila. U preferencijama utilitarnog i životnog stila usmerenog na sticanje moći nije bilo znatnih promena. Popadić generalno zaključuje da intenzitet promena (i pored statističke značajnosti) nije izrazit jer su sve preferencije životnih stilova zadržale isti smer (osim religiozne) kao i veoma sličan redosled u hijerarhiji.

Faktorizacija rezultata za sva tri poduzorka (učenici VIII razreda osnovnih škola 1988. i 1994. godine i učenici srednjih škola 1994. godine) pokazala je da su neke preferencije životnih stilova stabilno udružene dok druge variraju. Popadić smatra da se kod sva tri poduzorka mogu zapaziti tri grupe latentnih faktora preferencija životnih stilova. Prvu grupu čine preferencije stilova života usmerenih na samog pojedinca (srž ovog faktora čine orijentacija na moć, utilitarni stil i orijentacija na popularnost, a prati ih i hedonistička orijentacija). Drugu grupu obeležavaju životni stilovi koje autor označava kao orijentisanost na primarnu grupu ili interese šire zajednice (srž ovog faktora čine religijski i porodični životni stil, a pripružena im je i altruistička životna orijentacija). Treća grupa označena je kao "usmerenost na opšte ljudske vrednosti" i čine je saznajni, prometejski i altruistički životni stil.

Kao što je već nagovešteno, istraživanja čiji će rezultati biti predstavljeni u ovom radu, direktno su u vezi sa istraživanjima Kuzmanovića i Popadića, a sa namerom da (pored ostalih ciljeva) utvrdimo dalja kretanja ustanovljenih promena, kao i da damo doprinos ovim istraživanjima rezultatima koje smo dobili na uzorku adolescenata sa područja Novog Sada, koji nisu bili obuhvaćeni u napred opisanim istraživanjima.

Opšte karakteristike istraživanja

PREDMET I VARIJABLE ISTRAŽIVANJA: Osnovni predmet ovog istraživanja je analiza vrednosnih orijentacija i preferencija životnih stilova adolescenata sa područja Novog Sada, kao i njihova latentna struktura, odnosno utvrđivanje bazičnih dimenzija vrednosnih orijentacija i preferencija životnih stilova. Ispitano je devet vrednosnih orijentacija i deset životnih stilova instrumentima koje su koristili Kuzmanović i Popadić u svojim istraživanjima. Ovi instrumenti upotrebjeni su, osim iz razloga što su zadovoljavajuće pouzdanosti i vremenski ekonomični, i sa namerom da dobijemo podatke koji će omogućiti komparaciju rezultata.

Ispitane vrednosne orijentacije uglavnom su definisane kao bipolarne dimenzije. Neke od njih su, prema Kuzmanovićevom opisu, pod jačom ideološkom determinacijom (orijentacija ka privatnoj-društvenoj svojini, otvorenost-zatvorenost prema svetu, religioznost-nereligioznost, egalitarizam-neegalitarizam), dok su druge široko kulturno determinisane, a neke mogu biti shvaćene i kao crte ličnosti (ravnopravnost-neravnopravnost polova, autoritarnost-neautoritarnost, konformizam-nekonformizam, opšti aktivizam-pasivizam i društveni pasivizam-aktivizam).

Detaljan opis merenih vrednosnih orijentacija može se naći kod Kuzmanovića (u: Havelka i saradnici, 1990, str. 216-220 i Kuzmanović, 1995, str. 27-31). Ovde ćemo dati samo skraćene prikaze.

Orijentacija na pravno – društveno vlasništvo operacionalizovana je iskazima o značaju, efektima i potrebi razvijanja privatne ili društvene svojine.

Zatvorenost – otvorenost prema svetu je operacionalizovana tvrdnjama koje govore o jakoj nacionalnoj vezanosti sa jedne strane (zatvorenost) odnosno tendenciji pripadanja širokoj zajednici, čovečanstvu, sa druge (otvorenost).

Religioznost – nereligioznost operacionalizovane su kao vrednosni odnos prema religiji, a ne samo kao osećanja i verovanja. Ovde je religioznost, odnosno nereligioznost shvaćena kao sistem uverenja vezanih za različite aspekte religije (crkvu, boga, samo verovanje, uticaj crkve itd).

Egalitarizam – neegalitarizam može se označiti kao (ne)jednakost, subjektivni odnos prema materijalnim razlikama, odnos prema razlikama, raspodeli materijalnog bogatstva i sl.

Konformizam je operacionalizovan tvrdnjama koje iskazuju konformističke stavove i zalaganje za konformističko ponašanje, dok se *nekonformizam* ispoljava odbacivanjem istih tvrdnji.

Autoritarnost najčešće je određena kao crta ličnosti, a ovde je shvaćena kao vrednosna orijentacija (mada se može posmatrati i kao crta) a operacionalizovana je tvrdnjama koje govore o nekritičnom odnosu prema autoritetu, vlasti, rešavanju društvenih problema i sl.

Ravnopravnost – neravnopravnost polova predstavljaju stavovi o odnosima muškarca i žene, zapošljavanju žena i mogućnostima njihove uspešnosti, donošenju odluka u ovom kontekstu i dr.

Opšti aktivizam – pasivizam operacionalizovani su tvrdnjama o ambicioznosti, težnji za postignućem, opštem aktivnom ili pasivnom odnosu prema životu, borbenosti i dr.

Društveni aktivizam – pasivizam operacionalizovan je iskazima o odnosu prema političkim i društvenim događajima, učešću u društveno-političkom životu, odlučivanju i dr. Tvrdnje su takve da ne podrazumevaju formalno društveno angažovanje, već dozvoljavaju da se kao aktivizam označi i neformalno interesovanje.

Detaljno teorijsko određenje životnih stilova može se naći u radovima Popadića (prema Havelka i saradnici, 1990 i Popadić, 1995). Ovde ćemo naznačiti samo operacionalne definicije životnih stilova onako kako ih navodi Popadić u pomenutim radovima, istovremeno su kratki opisi (u tom obliku) primenjeni i u instrumentu:

Utilitarni (materijalistički) životni stil: Baviti se nekim dobro plaćanim poslom koji će mi doneti puno para i potpunu materijalnu sigurnost. Obezbediti sebi bogat i udoban život.

Saznajni životni stil: Baviti se istraživanjima, tragati za novim pronalascima i otkrićima. Steći što više znanja. Stalno saznavati nove stvari o svetu, prirodi i čoveku.

Religijsko-tradicionalni životni stil: Verovati u Boga i živeti u skladu sa učenjem svoje vere. U religiji pronaći mir i istinu u životu. Biti dobar vernik, poštovati verske paznike i verske običaje.

Orijentacija na moć: Zauzimati neki rukovodeći položaj u društvu. Imati veliku moć, pa da ne moram ja da slušam druge, nego da drugi slušaju mene.

Egoistička (individualistička) orijentacija: Urediti život tako da ne zavisim od drugih i da ne moram da brinem tuđe brige. Starati se pre svega o sebi i svojoj dobrobiti.

Altruistička orijentacija: Baviti se nečim što je korisno za ljude. Pomagati ljudima kada su nesrećni ili ugroženi, makar i po cenu ličnog odricanja.

Porodično-sentimentalni životni stil: Upoznati osobu koju voliš i koja te voli, zajedno sa njom osnovati porodicu i potpuno joj se posvetiti. Naći smisao života u porodici.

Prometejski aktivizam: Uporno se zalagati za stvaranje boljih i pravednijih odnosa u svojoj okolini i u društvu. Boriti se za daleke ciljeve i ideje čak i onda kada nailazimo na otpore u okolini.

Orijentacija na popularnost: Postati popularan, poznat u sportu, muzici ili zabavi. Često se pojavljivati na televiziji i u novinama, imati puno obožavalaca.

Hedonistički životni stil: Život proživeti što bezbrižnije i veselije. Lepo se zabavljati, što više uživati u zadovoljstvima koja nam život nudi. Zараđeni novac ne štedeti previše, već ga trošiti na zabavu i razonodu.

INSTRUMENTI upotrebljeni u ovom istraživanju, kao što je već naglašeno, korišćeni su prvi put u istraživanjima Kuzmanovića i Popadića 1988. godine.

Vrednosne orijentacije ispitane su pomoću devet skala koje ukupno broje 54 tvrdnje. Svaka od devet vrednosnih orijentacija opisana je sa po šest tvrdnji, a uz svaku od njih data je petostepena skala slaganja (od "potpuno netačno" do "potpuno tačno"). Raspon mogućih rezultata za svaku od skala je u intervalu od 6 do 30 bodova, pri čemu teorijska srednja vrednost iznosi 18 bodova. Srednja vrednost je ujedno i tačka koja deli jedan pol dimenzije od drugog. Autoritarnost, konformizam i ravnopravnost-neravnopravnost polova opisuje 6 tvrdnji istog smera, dok su ostale vrednosne orijentacije opisane sa po tri tvrdnje u smeru jednog pola i tri u smeru drugog.

Svaki od deset životnih stilova opisan je u dve, tri kratke rečenice, u istovetnom obliku u kojem su napred opisani. Ispitanicima je pored svakog od opisa bila ponuđena petostepena skala preferencije životnog stila (od "uopšte ne bih želeo" do "veoma bih želeo" da živim na opisan način). Ispitanici su, dakle, izražavali preferencije prema svakom od deset opisanih životnih stilova.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA: Prvi cilj istraživanja odnosi se na utvrđivanje prihvaćenosti vrednosnih orijentacija i životnih stilova kod adolescenata sa područja Novog Sada. Dalje namere tiču se utvrđivanja smera i intenziteta prihvaćenosti vrednosnih orijentacija, strukture vrednosnih orijentacija, popularnosti životnih stilova i latentne strukture životnih stilova. Iz takve strategije proizilazi i drugi cilj istraživanja koji se tiče poređenja rezultata dobijenih ovim istraživanjem sa rezultatima Kuzmanovića (vrednosne orijentacije) i Popadića (životni stilovi). Osnovna namera ovakvog pristupa sastoji se u pokušaju da se, na kvalitativnom nivou, utvrdi da li promene utvrđene istraživanjima pomenutih autora imaju tendencije daljeg kretanja.

Prilikom komparacije rezultata pošli smo od pretpostavke da se adolescenti sa područja Novog Sada ne razlikuju od adolescenata iz Srbije bez pokrajina više nego što se adolescenti iz ispitivanih regiona 1988. i 1994. godine razlikuju međusobno.

Komparacijom rezultata, osim uvida u dalji tok utvrđenih promena u okviru prihvaćenosti pojedinih vrednosnih orijentacija i životnih stilova, dajemo doprinos i uključivanjem adolescenata sa područja Novog Sada koji nisu bili obuhvaćeni istraživanjima 1988. i 1994. godine

UZORAK ISPITANIKA: uzorak ispitanika čine učenici trećih razreda (četvorostepenih smerova) šest srednjih škola sa područja Novog Sada: tri gimnazije: "Jovan Jovanović Zmaj", "Isidora Sekulić" iz Novog Sada i "Karlovačka gimnazija" iz Sremskih Karlovaca, Srednja ekonomska škola "Svetozar Miletić", Srednjoškolski mašinski centar "Pinki" i Srednja građevinska škola "Jovan Vukanić". Ukupan broj ispitanika iznosi 463.

ORGANIZACIJA ISTRAŽIVANJA I OBRADA PODATAKA: Prikupljanje podataka obavljeno je u periodu april-jun 1998. godine. primena cele baterije instrumenata trajala je prosečno dva školska časa za svako ispitivano odeljenje. korišćene metode za obradu podataka su iz statističkog paketa Statistica for Windows.

Rezultati istraživanja

Vrednosne orijentacije adolescenata

Svih šest skala vrednosnih orijentacija, da podsetimo, sadrže po šest tvrdnji i uz svaku po pet modaliteta odgovora. Mogući raspon rezultata na svakoj od skala kreće od 6 do 30 bodova, sa teorijskom srednjom vrednošću od 18 bodova koja deli jedan pol dimenzije od drugog. Viši rezultat upućuje na prihvatanje onog pola dimenzije koji je prvi pomenut, dok kod unipolarnih dimenzija viši rezultat upućuje na veći stepen prisustva ispitivane orijentacije. prosečni rezultati (AS) i standardna odstupanja (SD) adolescenata na primenjenim skalama vrednosnih orijentacija prikazani su u Tabeli 1.

Tabela 1: Prosečni rezultati adolescenata po skalama vrednosnih orijentacija

VREDNOSNE ORIJENTACIJE	AS	SD
privatna-društvena svojina	20.01	3.37
otvorenost-zatvorenost prema svetu	20.16	4.25
religioznost-nereligioznost	18.30	5.48
egalitarizam-neegalitarizam	15.43	3.74
konformizam	14.88	4.34
autoritarnost	17.60	4.57
ravnopravnost-neravnopravnost polova	23.76	5.37
opšti aktivizam-pasivizam	21.42	3.94
društveni aktivizam-pasivizam	16.46	4.13

Može se primetiti da adolescenti ovog uzorka pretežno prihvataju privatnu svojinu ($AS=20.01$), što je u saglasnosti sa zapažanjima o promenama unutar prihvaćenosti ove vrednosne orijentacije (Kuzmanović, 1995). Od pretežno dominantne težnje društvenoj svojini (Pantić, 1981 i 1990) preko uočene tendencije ka promeni direkcije (koju je registrovano Kuzmanović), može se pretpostaviti da je došlo do izvesne stabilizacije. Verovatno kao rezultat društvene tranzicije došlo je do promene smera unutar prihvaćenosti ove vrednosne orijentacije i njegove stabilizacije koja se manifestuje kao dominantno prihvatanje privatne svojine od strane adolescenata.

Otvorenost prema svetu bila je sredinom 1998. godine dominantna orijentacija među adolescentima u odnosu na zatvorenost. Ovaj podatak je takođe u skladu sa ranijim nalazima (Kuzmanović, 1995 i Pantić, 1981). Naklonost otvorenosti prema svetu imala je, čini se, tendenciju rasta u adolescentnoj populaciji. Međutim, logično je pretpostaviti da je ova vrednosna orijentacija pretrpela promene tokom 1999. godine, kao uostalom i mnoge druge psihološke varijable posle bombardovanja Jugoslavije.

Religioznost i nereligioznost su podjednako zastupljeni kod adolescenata našeg uzorka ($AS=18.30$). Prihvatanje je veoma blago pomerenom u smeru religioznosti, ali je ono toliko malo da oba pola ove vrednosne orijentacije možemo smatrati podjednako prihvaćenim. Ovakav rezultat donekle iznenađuje jer istraživanja sprovedena posle 1990. godine beleže kontinuiran rast religioznosti. Može se pretpostaviti da se ovde radi ili o specifičnosti uzorka ili je religioznost počela da gubi popularnost kod adolescenata. Svakako ostaje prostora za zapažanje da se unutar ove vrednosne orijentacije i dalje dešavaju promene.

Neegalitistička vrednosna orijentacija beleži stabilnu dominaciju nad egalitističkom ($AS=15.43$). Ovaj podatak je takođe u skladu sa rezultatima pomenutog autora. Pretpostavljamo da proces društvene tranzicije nosi sa sobom i kontinuirano slabljenje egalitističkih stavova koji su u prethodnoj Jugoslaviji bili veoma izraženi.

Konformizam i autoritarnost su smanjeni kod adolescenata sa područja Novog Sada i to konformizam znatno više ($AS=14.88$) nego autoritarnost ($AS=17.60$). Ovakav rezultat dobio je i Kuzmanović u istraživanju sprovedenom 1994. godine kada je zabeležio dominantno nekonformističke i neautoritarne tendencije, nasuprot rezultatima istraživanja 1988. godine kada su dominirali suprotni polovi pomenutih vrednosnih orijentacija. U okviru ovih orijentacija došlo je do promene smera u periodu od 1988. do 1994. godine i ta promena se u narednom periodu, odnosno 1998. godine, verovatno stabilizovala. Ostaje prostora za zaključak da su adolescenti, za razliku od ranijih tendencija, danas pretežno nekonformistički i neautoritarno orijentisani.

Stav prema ravnopravnosti polova veoma je pozitivan ($AS=23.76$), ali je i variranje unutar prihvaćenosti ove vrednosne orijentacije takođe veoma veliko ($SD=5.37$). Rezultat upućuje na nepromenjenu stabilnost pozitivnog odnosa prema ravnopravnosti polova. Možemo pretpostaviti da ova vrednosna orijentacija nije pod uticajem istog sklopa faktora kao ostale, jer pokazuje konstantnu sta-

bilnost, dok ostale manje ili više variraju kao rezultat društvenih, socijalnih i drugih promena.

Opšti aktivizam prihvaćen je od strane adolescenata znatno više nego pasivizam (AS=21.42). Društveni aktivizam koji je dominirao po rezultatima Kuzmanovića 1988. godine, a izgubio popularnost 1994. godine, adolescentima našeg uzorka takođe nije privlačan (AS=16.46) i oni su pre opredeljeni za neangažovanje u društvenom smislu.

Možemo zaključiti da su se promene registrovane 1994. godine u istraživanju Kuzmanovića ustabile kod adolescenata: mladima je u vrednosnom smislu privlačnija privatna svojina, neegalitarizam, otvorenost prema svetu, ravnopravnost polova, opšti aktivizam, nekonformizam, neautoritarnost i društveni pasivizam. Ovi rezultati potpuno su saglasni ranije dobijenim rezultatima. Vrednosna orijentacija koja još uvek doživljava znatne promene je religioznost gde smo ustanovili blago odstupanje u odnosu na rezultate pomenutog autora iz 1994. godine: adolescenti našeg uzorka podjednako vrednuju religioznost i nereligioznost (uz veoma blagu tendenciju religioznosti). Priroda dobijenih podataka ne dozvoljava generalizacije, ali ipak pretpostavljamo da je religioznost, posle početne popularnosti među mladima, dostigla tačku kulminacije i počela da stagnira.

Faktorska struktura (varimax rotacija) vrednosnih orijentacija prikazana je u Tabeli 2.

Tabela 2: Matrica faktorske strukture prostora varijabli vrednosnih orijentacija

VREDNOSNE ORIJENTACIJE	faktor 1	faktor 2	faktor 3
privatna - društvena svojina	-.01	-.80	.03
otvorenost - zatvorenost prema svetu	-.69	.12	-.18
religioznost - nereligioznost	.67	.07	.09
egalitarizam - neegalitarizam	-.03	.79	-.09
konformizam	.50	.28	-.41
autoritarnost	.68	.06	-.20
ravnopravnost - neravnopravnost polova	-.67	.05	.12
opšti aktivizam - pasivizam	-.08	-.22	.70
društveni aktivizam - pasivizam	.06	.10	.82
karakteristični koren	2.23	1.62	1.12
% varijanse	23.03	18.04	12.47

Kao što tabela pokazuje faktorska analiza sugeriše, uz promenu Gutman-Kajzerovog kriterijuma, da prostor vrednosnih orijentacija sadrži tri latentne vrednosne dimenzije.

Prvi faktor je bipolaran. Na pozitivnom polu opisuju ga autoritarnost, religioznost i konformizam, a na suprotnom otvorenost prema svetu i pozitivan

odnos prema ravnopravnosti polova. Ovaj faktor, po svom sadržaju, potpuno je identičan prvom dobijenom faktoru u istraživanju Kuzmanovića 1994. što još jednom sugerira stabilnost vrednosnih opredeljenja mladih u periodu od 1994. do 1998. godine. Sam faktor se može, kao i u istraživanju pomenutog autora, odrediti kao (ne)demokratska orijentacija. Drugi faktor, takođe slično ranijim rezultatima, opisuje prihvatanje društvene svojine i egalitaristički vrednosni odnos, ali u našem istraživanju izostaje veza ovog faktora sa bilo kojom drugom vrednosnom orijentacijom osim dve pomenute, što Kuzmanović beleži. Obzirom na operacionalni sadržaj varijabli koje ga opisuju faktor se može imenovati kao prosocijalistička orijentacija. Treći izolovani faktor opisuju društveni i opšti aktivizam koje pravi odsustvo konformizma. Faktor je, kao i prethodna dva, gotovo identičan onom koji je dobio već pominjani autor, uz napomenu da u našoj analizi izostaje pozitivna veza ovog faktora sa zalaganjem za ravnopravnost polova.

Dobijanjem ovakve strukture vrednosnih orijentacija potkrepljuje se već iznesena pretpostavka o stabilizaciji vrednosnog sistema mladih u pomenutom vremenskom periodu.

Životni stilovi adolescenata

Prihvaćenost svakog od deset ispitanih životnih stilova predstavljena je u Tabeli 3. Tabela prikazuje procenete preferencija za svaki od pet ponuđenih odgovora 1 (uopšte ne bih želeo), 2 (ne bih želeo), 3 (nisam siguran), 4 (želeo bih), 5 (veoma bih želeo da živim na opisan način), njihovu prosečnu vrednost (AS), standardno odstupanje odgovora (SD) i rang prema prosečnoj vrednosti.

Tabela 3: Prihvaćenost životnih stilova

ŽIVOTNI STIL	%1	%2	%3	%4	%5	AS	SD	RANG
utilitarni	.65	1.51	7.13	38.88	51.62	4.39	.75	1
saznajni	2.81	12.74	16.63	36.93	30.88	3.81	1.09	4
religiozno-tradicionalni	25.05	26.56	24.84	17.28	6.05	2.52	1.21	10
orijentacija na moć	9.93	28.29	20.52	23.11	17.71	3.11	1.28	8
altruistički	2.16	10.37	30.88	42.76	13.39	3.54	.92	6
porodično-sentimentalni	.86	5.83	9.50	31.75	51.83	4.28	.92	2
orijentacija na popularnost	14.04	24.84	22.25	20.95	17.71	3.03	1.31	9
egoistički	2.16	9.93	22.89	38.23	25.56	3.77	1.02	5
prometejski aktivizam	5.18	20.95	32.61	29.37	11.45	3.20	1.06	7
hedonistički	1.73	8.85	14.90	38.23	36.28	3.98	1.01	3

Na osnovu aritmetičkih sredina možemo primetiti da većina adolescenata odbacuje religiozno-tradicionalni stil života (AS=2.52), dok ostalih devet stilova života prosečno prihvataju u većoj ili manjoj meri (AS>3.00) uz napomenu da stil

života koji bi bio usmeren na sticanje popularnosti mladi gotovo podjednako prihvataju i odbacuju, mada je prosečna vrednost ipak blago pomerena u smeru prihvatanja (AS=3.03).

Najviše preferirani životni stilovi (oni čija je srednja vrednost veća od 4.00) su utilitarni (AS=4.39) i porodično-sentimentalni (AS=4.28). Grupi visoko prihvaćenih životnih stilova mogao bi se dodati i hedonistički životni stil čija srednja vrednost iznosi 3.98. Prva dva pomenuta životna stila izrazito prihvata (najvišom preferencijom) preko 50% adolescenata, a izrazito odbacuje (najnižom preferencijom) manje od 1% adolescenata. istovremeno procenat nesigurnih u pogledu prihvatljivosti ovih životnih stilova manji je od 10% u oba slučaja. Globalno gledano, pozitivnu preferencu (prihvatanje sa intenzitetom 4 i 5) prema utilitarnom stilu života ispoljava čak 90.5% mladih ovog uzorka. Odnosno, mladi najviše teže materijalnoj sigurnosti, bogatom i udobnom životu. Prema životu posvećenom porodici i jednoj osobi suprotnog pola globalno teži 83.58% adolescenata, a prema životu posvećenom veselju i bezbrižnosti 74.51% adolescenata.

Popadić je 1994. godine (Popadić, 1995.) utvrdio sledeći poredak najpopularnijih stilova života: porodično-sentimentalni, utilitarni i saznajni. Poredeći naše rezultate sa Popadićevim možemo primetiti da je porasla popularnost hedonističkog na račun sazajnog stila života. Ovaj podatak ne iznenađuje jer je i u istraživanju Popadića zabeležen trend pada popularnosti sazajnog stila života u poređenju sa rezultatima istraživanja 1988. godine. Utilitarni i porodično-sentimentalni stil života samo su zamenili prvi i drugi rang u smislu nešto veće poželjnosti udobnog života u odnosu na život posvećen porodici, ali su oba i dalje približno jednako privlačna mladima.

Porast popularnosti hedonističkog životnog stila mogao bi biti odraz teške ekonomske situacije u društvu, ali i odraz nezrelosti ličnosti. Smatramo da je prva pretpostavka verovatnija, mada i nedovršen proces formiranja ličnosti sigurno ima značajan uticaj.

Srednje popularni stilovi života među adolescentima (čije se srednje vrednosti kreću u rasponu od 3.50 do 3.90) su saznajni, egoistički i altruistički.

Najmanje popularni stilovi života, odnosno oni koje većina adolescenata odbacuje ili izražava nesigurnost u pogledu želje da živi na takav način (srednje vrednosti manje od 3.50) su: prometejski aktivizam, orijentacija na moć, orijentacija na popularnost. Poslednji rang, dakle najmanje prihvaćen stil života, zauzima život koji bi bio posvećen Bogu i učenju vere. Religiozni stil života jedini je od deset ponuđenih čija se srednja vrednost spušta ispod 3.00 (AS=2.52) odnosno koji većina mladih odbacuje. Istovremeno religijsko učenje kao stil života potpuno odbacuje (izjavom uopšte ne bih želeo da živim na takav način) čak 25.05% mladih ovog uzorka, odnosno 1/4 ukupnog broja ispitanika.

Možemo primetiti, posmatrajući distribuciju preferencija u celini, da najveću averziju adolescenti ispoljavaju prema religiozno-tradicionalnom stilu života i prema životnom stilu koji bi bio usmeren na sticanje popularnosti. Procenat adolescenata koji izrazito odbacuju ostalih osam stilova manji je od 10%.

Poredeći dobijene rezultate sa rezultatima Popadića možemo primetiti da nije došlo do izrazitih prestrukturiranja u okviru rangova popularnosti životnih stilova kod adolescenata u odnosu na 1994. godinu. Jedini podatak koji nam se čini indikativnim su kolebanja unutar religijsko tradicionalnog stila života. Naše istraživanje, kao i istraživanje pomenutog autora, pokazuje veoma mali broj onih koji izrazito preferiraju ovaj stil života, ali naši rezultati ukazuju na znatno veći broj adolescenata koji prema ovom stilu života ispoljavaju izrazitu averziju: rezultati Popadića govore o 18.80% adolescenata koji imaju izrazito averzivan odnos prema religijskom stilu života i 8.80% onih koji iskazuju izrazito pozitivan, dok naši rezultati govore da je adolescenata koji pokazuju izrazitu averziju 25.05%, a onih koji ispoljavaju izrazito prihvatanje 6.05%.

Kao i u slučaju vrednosnih orijentacija pretpostavljamo da je religija postala manje interesantna mladima u odnosu na period od pre nekoliko godina, odnosno da je posle perioda upadljivog porasta broja "religioznih" početkom ove decenije (verovatno kao odraz širih društvenih tendencija), došlo do stagnacije interesovanja mladih za ovu pojavu.

Faktorska analiza izvedena nad iskazanim preferencijama životnih stilova pokazala je da u prostoru ovih preferencija, po Gutman-Kajzerovom kriterijumu, ima tri bazične dimenzije. Matrica strukture (varimax rotacija) ova tri faktora prikazana je u Tabeli 4.

Tabela 4: Matrica faktorske strukture (varimax rotacija) preferencija životnih stilova

ŽIVOTNI STIL	faktor 1	faktor 2	faktor 3
utilitarni	.66	-.17	.13
saznajni	-.04	.62	-.18
religiozno-tradicionalni	.03	.23	.72
orijentacija na moć	.71	.04	.13
altruistički	-.06	.74	.23
porodično-sentimentalni	-.01	-.05	.80
orijentacija na popularnost	.66	.30	-.08
egoistički	.55	-.15	.01
prometejski aktivizam	.11	.72	.17
hedonistički	.49	.09	-.18

Kao što se iz Tabele 4 može videti prvi faktor opisuju preferencije stilova života usmerenih na sticanje moći (.71) i sticanje popularnosti (.66), utilitarni stil života (.66), a sa nešto nižim doprinosima život usmeren egoizmu (.55) i hedonizmu (.49). Gotovo identičan faktor dobio je i Popadić te ga možemo nazvati kao što to čini i pomenuti autor, "vođenje računa o ličnoj dobrobiti" s obzirom na činjenicu da su svi životni stilovi koji ga opisuju usmereni na sopstvenu ličnost.

Okosnicu drugog faktora čine altruistički (.74), saznajni (.62) i životni stil nazvan prometejski aktivizam (.72). Identičan faktor dobio je i Popadić u svom istraživanju te možemo, kao i u prethodnom slučaju, faktor imenovati u skladu sa opisom autora kao "usmerenost na opšte ljudske vrednosti", odnosno posvećenost opštim idejama. Srž trećeg faktora čine preferencije religiozno-tradicionalnom i porodično-sentimentalnom stilu života. Identičan faktor dobio je i Popadić, ali je u njegovom istraživanju ovom faktoru pridodat i altruistički stil života mada ne izrazito visokim doprinosom. Naši rezultati pokazuju da je altruizam ispod granice važnosti za opis faktora (.23). Smatramo da promena u strukturi ovog faktora ipak nije tolika da ne možemo, kao i za prethodna dva faktora, upotrebiti Popadićeve konačne opise i faktor imenovati kao "usmerenost na (primarnu) grupu".

Generalno posmatrajući rezultate kada su u pitanju preferencije stilova života možemo zaključiti da smo potvrdili strukturu životnih stilova kakva je utvrđena prethodnim istraživanjem Popadića, da smo zabeležili pad popularnosti (preciznije rečeno porast averzivnosti) religijsko-tradicionalnog stila života. Zapanjili smo izvesno kolebanje preferencija stilova života (promene rangova), ali i stabilizaciju preferencija (promene rangova nisu izrazite i smatramo da nisu ni od ključne važnosti). Možemo konstatovati da su, kako to i Popadić zaključuje, životni stilovi koji podrazumevaju zalaganje za opšte interese (altruistički, prometejski aktivizam) izgubili na popularnosti u odnosu na trendove pre devedesetih, dok su stilovi života usmereni na ličnu dobrobit postali popularni (utilitarni, egoistički, hedonistički). Možemo se složiti sa Popadićem u zaključku da su kod adolescenata izgubili popularnost prosocijalni stilovi života, a da je poraslo interesovanje za stilove koji podrazumevaju ličnu dobrobit. Naši rezultati, u poređenju sa rezultatima Popadića, sugerišu da nije došlo do znatnijih promena u preferencijama životnih stilova u odnosu na 1994. godinu, ali da je moguće da i dalje raste popularnost stilova života usmerenih na ličnu dobrobit a na račun prosocijalnih. Ovakva situacija bi bila saglasna procesu društvene tranzicije.

Zaključak

Na osnovu rezultata ovog istraživanja mogu se doneti sledeći zaključci:

– Sistem vrednosnih orijentacija adolescenata sa područja Novog Sada karakteriše dominacija zalaganja za privatnu svojinu, otvorenost prema svetu, podjednaka zastupljenost religioznosti i nereligioznosti, neegalitaristički stavovi, nekonformizam, neautoritarnost, zalaganje za ravnopravnost polova, sklonost opštem aktivizmu i većinsko odbacivanje društvenog aktivizma.

– Analize pokazuju da unutar varijabli vrednosnih orijentacija postoje bar tri bazične vrednosne dimenzije: (ne)demokratska orijentacija, prosocijalistička orijentacija i društveni i opšti aktivizam praćen odsustvom konformizma. Ovi faktori imenovani su veoma slično Kuzmanovićevim opisima.

– Komparacijom rezultata sa rezultatima Kuzmanovićevo istraživanja možemo zaključiti da promene unutar vrednosnih orijentacija u periodu od 1994. do 1998. godine nisu ni približno toliko burne koliko su bile u periodu od 1988. do 1994. godine. Naši rezultati upućuju na zaključak da je posle burnih promena u vrednosnom odnosu prema različitim pojavama došlo do izvesne stabilizacije u pogledu vrednosnih orijentacija mladih. Praktično, mi smo 1998. godine dobili iste pokazatelje smera vrednosnih orijentacija i njegovu strukturu, kao i Kuzmanović 1994. godine. Jedini izuzetak predstavlja vrednosni odnos prema religiji. Naši rezultati upućuju na zaključak da mladi podjednako vrednuju i religioznost i nereligioznost ($AS=18.30$), dok je Kuzmanović 1988. registrovao dominantno ateistički stav, a 1994. godine potpunu promenu smera unutar ove vrednosne orijentacije, odnosno dominantno religiozni stav. Srednjoškolci u njegovom uzorku bili su (1994. godine) dominantno religiozni ($AS=19.71$). Veoma blaga tendencija ka religioznom stavu u našem istraživanju (0.30) je toliko mala da smatramo da ima prostora za pretpostavku o padu popularnosti religije kod mladih u odnosu na period pre 1998. godine.

Opšta društvena kriza, još uvek prisutna u našem okruženju, očigledno ne vodi jačanju egalitarizma, konformizma i autoritarnosti kod mladih kao što se to očekivalo, već naprotiv njihovom slabljenju. Kuzmanović smatra (Kuzmanović, 1995) da bi uzrok ovoj pojavi mogla biti generalizovana kritičnost kod mladih koja se razvila kao posledica produkata društvene krize i različitih društvenih promena.

Analiza preferencija životnih stilova pokazala je da najveću popularnost među mladima imaju utilitarni i porodični stil života, dakle oni koji obezbeđuju sigurnost, ekonomsku u prvom, a emotivnu u drugom slučaju. Potom, prema stepenu popularnosti kod mladih slede: hedonistički, sazajni, egoistički i altruistički stil života. Ova veoma neobična kombinacija stilova života podjednake popularnosti ukazuje na podjednaku tendenciju mladih ka intelektualnim i opšte ljudskim potrebama sa jedne strane i isključivo ličnih sa druge. Ovakva pojava verovatno je determinisana različitim varijablama (npr. socijalnim položajem i drugim). Najmanje popularni među adolescentima su: životni stil koji podrazumeva borbu za opšte, pravednije ciljeve i uslove u društvu (prometejski aktivizam), stil života usmeren zauzimanju rukovodećeg mesta u društvu (orijentacija na moć), stil života koji bi bio determinisan težnjom ka popularnosti, medijskoj prisutnosti (orijentacija na popularnost) i sl. Može se primetiti da ovi, malo popularni, stilovi života imaju zajednički element: svi podrazumevaju šire društveno angažovanje. Uz podatak da su životni stilovi koji obezbeđuju sigurnost unutar uže (ili čak primarne grupe) najpopularniji, možemo pretpostaviti da među adolescentima postoji trend koji bi mogli nazvati "povlačenje" u odnosu na širu društvenu zajednicu. Ovakvo zapažanje svakako treba proveriti drugačiji empirijskim putem i namenski konstruisanim instrumentom. Najmanje popularan, odnosno većinom odbacjen je religijsko-tradicionalni stil života (potpuno ili delimično odbacuje ga 51.61% adolescenata).

Osim već iznete pretpostavke da religija gubi popularnost među mladima na ovom mestu možemo dodati i da postoji izvestan nesklad između prihvatanja religioznosti u vrednosnom smislu i religioznog stila života: više od polovine adolescenata odbacuje religiozni stil života, dok u okviru vrednosnog sistema adolescenti pokazuju blagu tendenciju religioznosti. Razlog ovome može biti u opisu religioznog stila života koji je takav da podrazumeva autoritarno prihvatanje religijskog učenja, dok su tvrdnje u okviru religiozne vrednosne orijentacije takve da dozvoljavaju fleksibilnije (kritičnije) prihvatanje religije ili nekih njenih elemenata.

– Faktorizacija preferencija stilova života pokazala je da postoje tri bazične dimenzije životnih stilova unutar ovog sistema: način života usmeren na ličnu dobrobit, način života usmeren na ostvarenje opštih ideja i način života usmeren na (primarnu) grupu. Dobijeni faktori imenovani su isto ili slično Popadićevim nazivima.

– Komparacijom rezultata sa rezultatima srednjoškolaca iz Popadićevog istraživanja 1994. godine utvrdili smo da nije došlo do znatnih promena unutar hijerarhije preferencija stilova života, ali da ima manjih promena u rangovima koje zauzimaju stilovi života kod mladih. Naše istraživanje pokazalo je da adolescenti u najvećem broju preferiraju utilitarni stil života, dok u istraživanju Popadića to mesto pripada porodično sentimentalnom životnom stilu (u našem istraživanju na drugom mestu). Nešto veću popularnost stekao je, u odnosu na 1994. godinu, hedonistički stil života. Religiozni životni stil u našem uzorku potpuno je odbacila 1/4 mladih, dok je taj broj 1994. godine bio znatno manji (oko 18%). Ovaj podatak možemo smatrati dodatnim potkrepljenjem ranije iznetog zapažanja da religija gubi popularnost kod mladih u odnosu na period početkom devedesetih godina. Latentna struktura preferencija stilova života dobijena ovim istraživanjem praktično je identična onoj koju je utvrdio Popadić na uzorku srednjoškolaca 1994. godine što potkrepljuje zapažanje da nije došlo do bitnih promena unutar preferencija stilova života.

Na kraju možemo zaključiti da se verovatno, posle perioda burnih promena, vrednosna određenja i preferencije životnih stilova mladih stabilizuju. Prema dobijenim rezultatima jedina pojava koja i dalje pokazuje tendenciju ka promenama jeste religioznost.

Praćenje merenih dimenzija svakako treba nastaviti jer su velikim delom determinisane društvenim uslovima, a naše društvo se i dalje nalazi u procesu tranzicije.

Reference

- Havelka, N. i saradnici (1990): *Efekti osnovnog školovanja*, Beograd, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet
- Kuzmanović, B. (1995): *Društvene promene i promene vrednosnih orijentacija učenika*, u: Psihološka istraživanja br 7, Beograd, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, 17-48
- Pantić, D. (1981): *Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji*, Beograd, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije
- Pantić, D. (1990): *Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji*, Beograd, Institut društvenih nauka, Centar za političološka istraživanja i javno mnjenje.
- Popadić, D. (1995): *Uzrasne i generacijske razlike u preferenciji životnih stilova*, u: Psihološka istraživanja br 7, Beograd, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, 71-88
- Rokeach, M. (1973): *The nature of human values*, Free press

Value-based orientation and preferred life-styles of adolescents

UROS MLADENVIĆ
JASNA KNEBL

The study was conducted in the mid 1998 in Novi Sad on 463 adolescents, both sexes, aged 17-18. Nine value-based orientations were offered (orientation to private vs. social property, openness vs. isolation to the world, religiousness vs. lack of belief, egalitarianism vs. lack of egalitarianism, equality vs. inequality of sexes, authoritarianism vs. non-authoritarianism, conformism vs. non-conformism, general activism vs. passivism and social activism vs. passivism) and ten life styles (utilitarian, cognitive, religious-traditional, power-oriented, egoistic orientation, altruistic orientation, familial-sentimental life style, promethean activism, orientation to popularity and hedonistic life style). Investigation strategy and instruments were similar to those reported in studies of Kuzmanović and Popadić (1995). The aim of the study was to define the orientation and intensity of value orientation, distribution of their latent structure, popularity of life styles and their latent structure and comparison with results of Kuzmanović and Popadić. The results show that no major changes in the value determination of the young or preference of life styles have taken place since 1994. Tendency of change has been shown only for the aspect of religiousness.

Key words: value orientation, life-styles, adolescents.

Ценностные ориентации и предпочтения жизненных стилей молодых

УРОШ МЛАДЕНОВИЧ
ЯСНА КНЕБЛ

Исследование проведено в середине 1998 года в Нови-Саде на примере 463 испытуемых обеих полов, возраста 17-18 лет. Участникам исследования было предложено девять ценностных ориентаций (ориентация на частную – общественную собственность, открытость к миру – замкнутость, религиозность – нерелигиозность, эгалитаризм – неэгалитаризм, равенство – неравенство полов, авторитарность – неавторитарность, конформизм – неконформизм, общая активность – пассивность, общественная активность – пассивность) и девять жизненных стилей (утилитарный, сознательный, религиозно-традиционный, ориентация на могущество, эгоистическая ориентация, альтруистическая ориентация, семейно-сентиментальный жизненный стиль, активизм Прометея, ориентация на популярность и гедонистический стиль жизни). Стратегия исследования и инструменты были такими же, как и в работе Кузмановича и Попадича (1995). Исследование проведено с целью определения направления и интенсивности усвоения ценностных ориентаций и их латентной структуры, популярности жизненных стилей и их латентной структуры, а также проведено сравнение с результатами, полученными Кузмановичем и Попадичем. Результаты показывают что по сравнению с 1994 годом не произошли значительные изменения ценностной ориентации молодых, а также ни в предпочтениях отдельных стилей жизни. Определенному колебанию подлежат только религиозность.

Ключевые слова: ценностные ориентации, жизненные стили, молодежь.